

Een vleermuizeninventarisatie (*Chiroptera*) in Gaasterland

Kees Mostert

Inleiding

Van 11 tot 16 mei 1988 werd te Oudemirdum een vleermuizeninventarisatiekamp gehouden van de Zoogdierwerkgroep (ACJN).

Het doel van het kamp was, naast het kaderen van jeugdbonders, om een beeld te krijgen van de soorten en aantallen vleermuizen in de bossen van Gaasterland. Daarbij zijn ook omliggende wegen en dorpen bekeken en zijn zelfs enige excursies in westelijke en noordoostelijke richting gehouden. Omdat laatstgenoemde excursies fragmentarische gegevens opleveren wordt er in het verslag een scheiding gemaakt tussen Gaasterland en daarbuiten bezochte gebieden.

In navolging van de geslaagde vleermuiskampen te Schouwen en Nieuwkoop in 1987 is het gehele kamp 's nachts op excursie geweest en overdag werd er geslapen.

Werkwijze

Het bosgebied van Gaasterland is in vier boscomplexen van enkele km² verdeeld namelijk het Rijsterbos, Elfbergen, Lycklemabos en Starnumanbossen (met Bremerwildernis) (figuur 1).

Iedere excursie bleef zijn desbetreffende boscomplex 's nachts en in de vroege ochtend bezoeken en uitkammen.

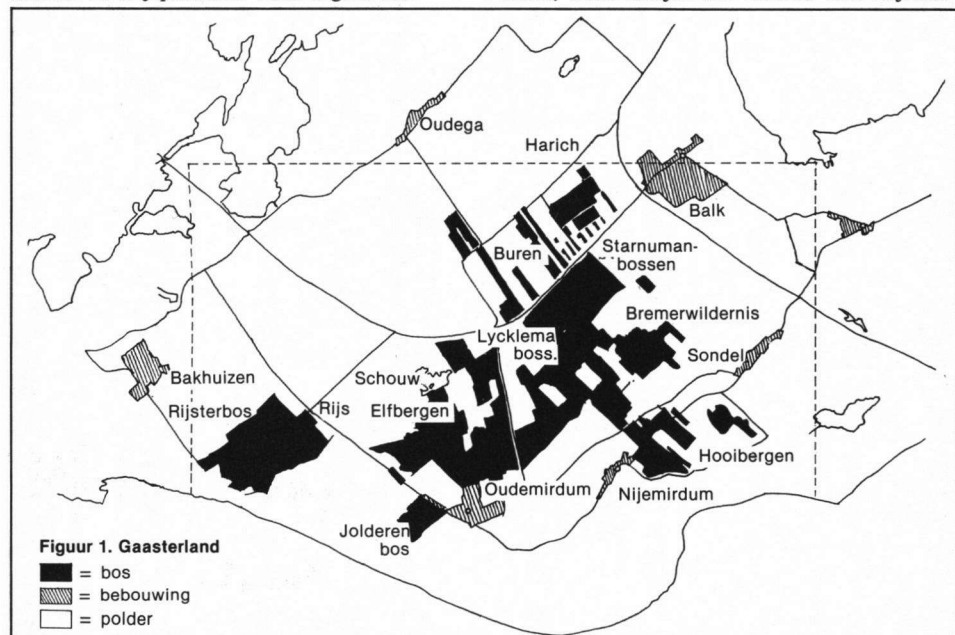
De eerste avond en nacht zijn foeragerende vleermuizen in de bossen in kaart gebracht, waarna in de ochtend het gebied systematisch op de aanwezigheid van kraamkolonies en andere verblijfplaatsen werd afgezocht.

De tweede avond werden de gevonden kolonies geteld, waarna gedurende de nacht overige bosgebieden, omliggende dorpen en wegen werden bezocht.

De derde en vooral vierde nacht zijn gebieden ten westen of noordoosten van Gaasterland met de fiets of per auto bezocht. In de avond en ochtend vond een merendeel van de excursies plaats in Gaasterland.

Per excursie waren verscheidene QMC-mini-batdetectors aanwezig.

Gaasterland is zowel in de nacht als in de vroege ochtend vrijwel geheel geïnventariseerd; twee bosjes ten oosten van Nijemir-

dum (Hooibergen en Boomkamp) zijn niet bekeken, terwijl Sondel in de vroege ochtend niet is bezocht.

Buiten Gaasterland zijn de volgende dorpen in de vroege ochtend bekeken; Scharsterbrug, Sint Nicolaasga, Gaastmeer, Oudega, Hemelum en Staveren. Vanzelfsprekend werd alleen vanaf toegankelijke wegen en paden geïnventariseerd.

Het weer bleef gedurende het kamp gunstig; afgezien van een matige tot vrij krachtige (noord)oostenwind (4–6), was het zonnig, warm en onbewolkt met een minimumtemperatuur in de nacht van circa 11–12°C.

Resultaten

Door onder meer het gunstige weer was het mogelijk veel gegevens te verzamelen; er werden niet minder dan zeven vleermuissoorten aangetroffen en er werden in totaal ten minste tien kraamkolonies gevonden.

In Gaasterland werden zes kolonies gevonden. Bovendien bevatten zowel Rijs als Oudemirdum een niet nader gelokaliseerde laatvliegerkolonie.

Ook werden enige verblijfplaatsen van één of enkele vleermuizen gevonden. Uit Gaasterland was alleen de Ruige Dwergvleermuis en een oude melding van een Rosse Vleermuis (vóór 1970) bekend (Glas 1986).

De resultaten worden hieronder chronologisch per soort behandeld.

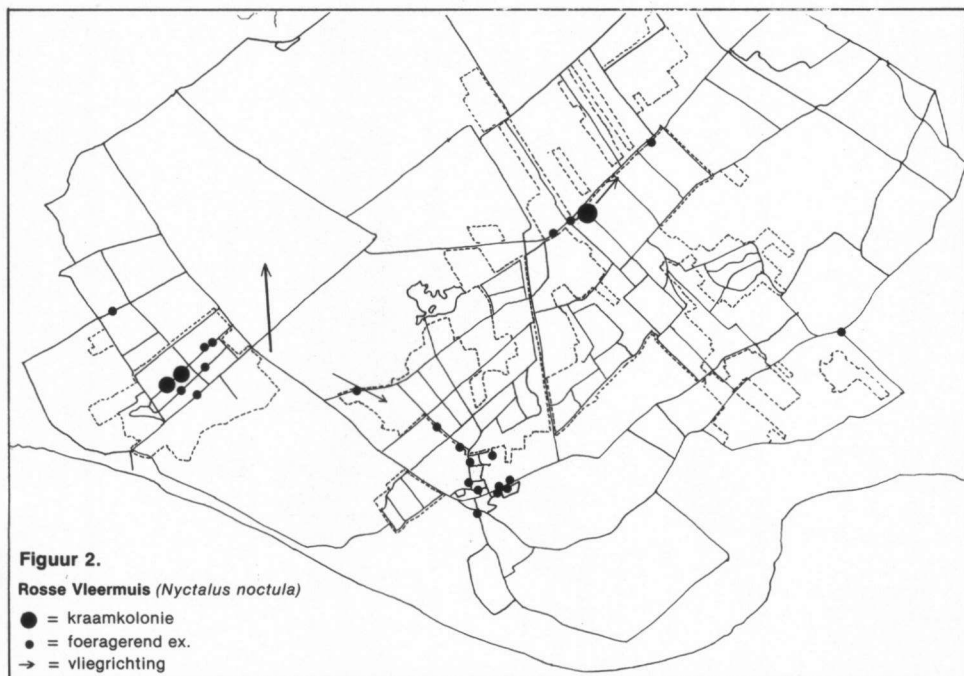
Rosse Vleermuis (*Nyctalus noctula*)

Van de Rosse Vleermuis werden ten minste drie koloniebomen gevonden, waarvan twee in het Rijsterbos en één in het Starnumanbos.

– In het Rijsterbos bevonden beide kolonies zich vrij hoog in een oude beukeboom (8–10 m hoog); de koloniebomen bevonden zich op circa 60 m van elkaar verwijderd.

Op 12 mei werden beide kolonies geteld (22.00 uur–22.30 uur) en er werden respectievelijk 11 en 27 exemplaren geteld. Aangezien met name bij de eerste kolonie de indruk bestond dat er al enige exemplaren waren uitgevlogen is deze telling de volgende avond herhaald (21.45 uur–22.45 uur); nu werden respectievelijk 21 en 15 uitvliegers geteld (eerste uitvlieger om 21.52 uur).

Aangezien het mogelijk is dat er uitwisseling tussen beide bomen plaatsvindt en bovendien dieren in de kolonieboom kunnen achterblijven, is het niet gemakkelijk de populatiegrootte van het Rijsterbos te bepalen. Daarbij komt nog dat er zich vermoedelijk nog een kolonieboom met een klein aantal Rosse Vleermuizen in de buurt bevindt. Er waren ten minste circa veertig exemplaren aanwezig. Te Rijs werden op 12 mei in de avond circa tien hoog overvliegende Rosse Vleermuizen

in noordwestelijke richting gezien (richting Fluessen), hetgeen doet vermoeden dat een aanzienlijk deel van de populatie naar de Friese meren vliegt om er te foerageren.

– De kolonie in het Starnumanbos bevond zich in een spechtegat van een oude Kastanje op circa 3,5 meter hoogte aan de kop van het laantje naast Kippenburg.

Op 12 mei werden hier (21.30 uur – 23.00 uur) 37 uitvliegers geteld en op 13 mei zevenentwintig uitvliegers (waarbij echter ten minste acht exemplaren zich nog in de holte bevonden). De eerste uitvlieger werd op respectievelijk 21.42 uur en 21.51 uur gezien. Op 13 mei werden met tussenpozen drie exemplaren afgevangen en het bleken drie wijfjes te zijn. Ook hier vlogen al diverse Rosse Vleermuizen rond voor dat er uitvliegers uit de kolonieboom werden geteld. Gelet op de activiteit van deze soort verderop in de laan bij de kolonieboom is het mogelijk dat zich hier nog een kolonieboom bevindt. Het is echter ook niet uitgesloten dat het hier om verscheidene solitaire mannetjes gaat.

In Gaasterland werden tijdens de nachtexcursies vrij weinig foeragerende Rosse Vleermuizen gevonden (in totaal slechts 21 exemplaren) waarvan tien exemplaren langs of boven de bebouwde kom van Oudemirdum. In de boscomplexen werden slechts enkele foerage-

rende exemplaren aangetroffen.

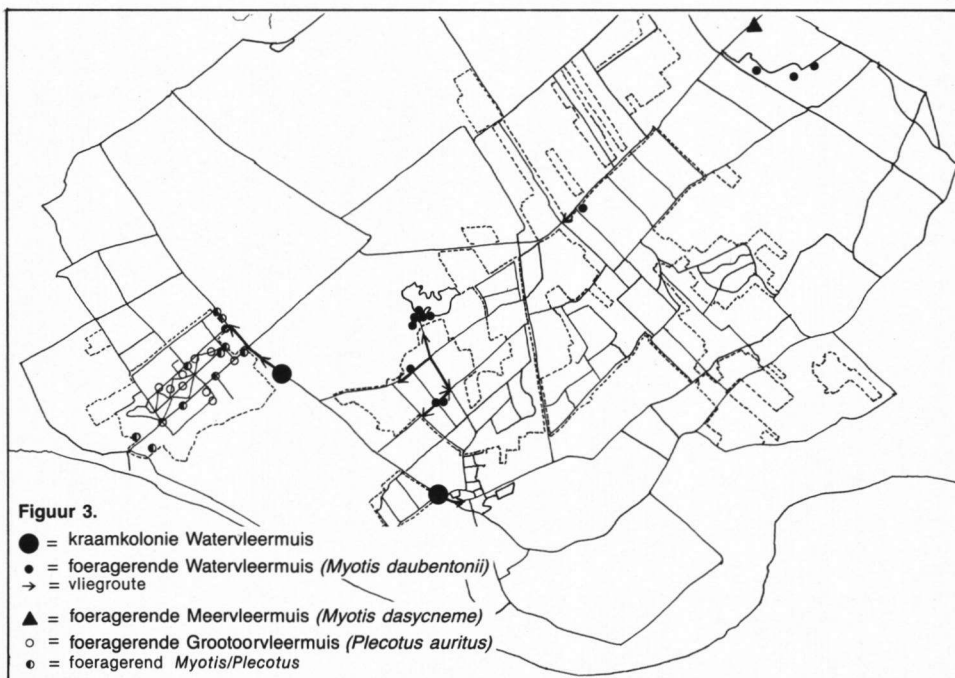
Deze situatie is vergelijkbaar met Noordwest-Overijssel (Mostert & Van Winden 1988) waarbij een groot deel van de kolonies in de richting van plassen en meren vliegt.

Watervleermuis (*Myotis daubentonii*)

Er werden in Gaasterland slechts twaalf foeragerende Watervleermuizen aangetroffen. Dit kan echter grotendeels worden verklaard doordat het schaarse water in de vorm van enkele plassen en vaarten moeilijk of niet bereikbaar waren. Zo werd meteen al de eerste avond in de Elfbergen een aanvliegroute van verscheidene Watervleermuizen gevonden die naar de plas Schouw vlogen. Deze plas was slechts op één plaats bereikbaar; hier werden dan ook ten minste vijf foeragerende individuen vastgesteld. Het is goed mogelijk dat deze plas in zijn geheel enige tientallen Watervleermuizen herbergt.

Daarnaast hebben de *Myotis spec.* die in het Rijsterbos werden opgegeven, waarschijnlijk betrekking op deze soort, aangezien een aanvliegroute tot aan de ingang van het bos is gevonden.

Boven het water langs de zuidkant van Balk werden drie foeragerende exemplaren waargenomen. Deze dieren bevinden zich ten minste zeven kilometer van de gevonden kolonies af, hetgeen aan de verre kant was. Mogelijk be-

vindt zich in Gaasterland nog een verblijfplaats.

De twee gevonden kolonies bevonden zich beide in een Eik langs de Schotanusweg tussen Oudemirdum en Rijs (op 2,5 km van elkaar verwijderd). De eerste kolonie bevond zich net binnen de bebouwde kom van Oudemirdum. Helaas kon het invlieggat niet worden ontdekt, doordat er langs de stam vele takjes met bladeren groeiden die de stam grotendeels bedekten. Deze moet zich echter minimaal op vijf meter hoogte hebben bevonden. Op 13 mei (22.00 uur–23 uur) werden hier een dertig uitvliegers geteld die vrijwel allemaal in de richting van Oudemirdum vlogen.

De tweede kolonie werd op de hoogte van de oostrand van het Rijsterbos gevonden in een grote spleet op circa vier meter hoogte. Onderaan de stam lag een hoop mest. In de vroege ochtend zwermde hier enige tientallen exemplaren. Op 14 mei werd het aantal uitvliegers (22.00–23.00 uur) geteld, hetgeen nogal merkwaardig verliep: om 22.35 uur vlogen de eerste twee exemplaren uit, vervolgens duurde het tot 23.10 uur voordat de volgende exemplaren uitvlogen (hiervan werd één individu afgevangen en dit bleek een wijfje). Om 23.30 uur waren nog maar vijftien uitvliegers geteld en zichtbaar waren in het gat ten minste vijf exemplaren die naar

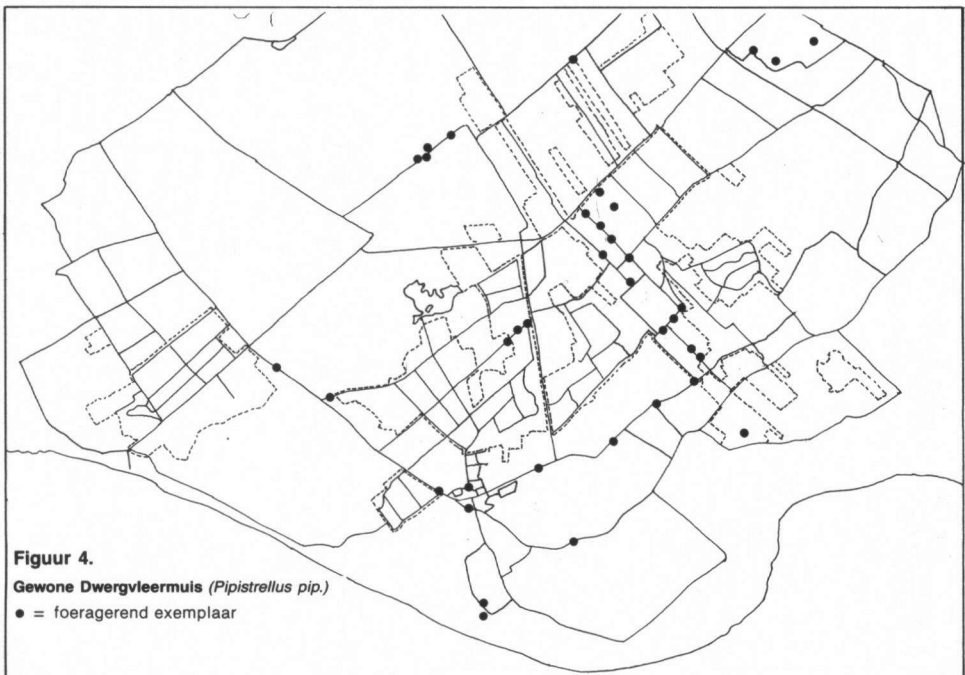
beneden waren gekropen. Gezien het aantal rondzwermende dieren moet de kolonie besta uit minstens 30 à 40 individuen bestaan. Waarom de kolonie zo onregelmatig en verspreid uitvloog en een deel helemaal niet werd niet duidelijk. Mogelijk speelde de tot vrij krachtig aangewakkerde oostenwind een rol. Verstoring kan geen rol hebben gespeeld omdat tijdens onze aanwezigheid onder de zelfde omstandigheden bij andere kolonies wel regelmatig wordt uitgevlogen. Vrijwel alle Watervleermuizen vlogen richting Rijs (noordwest).

Gewone Dwergvleermuis (*Pipistrellus pipistrellus*)

In Gaasterland werden op 37 lokaties Gewone Dwergvleermuizen aangetroffen. Ten aanzien van andere gebieden is de dichtheid van deze soort aan de lage kant. Dit geldt vooral voor de dorpen: in Oudemirdum werden slechts twee exemplaren gehoord, in Balk drie exemplaren en in de overige kleine gemeenschappen zelfs helemaal geen enkel exemplaar.

Hier en daar waren enkele foeragerende exemplaren aanwezig boven wegen. In het Starnumanbos werden veertien exemplaren gehoord.

Buiten Gaasterland zijn nog op enkele plaatsen Gewone Dwergvleermuizen gehoord. Te

Sint Nicolaasga werd een solitair exemplaar waargenomen dat onder een daklijst van een gebouw verdween.

Ten westen van Gaasterland werd geen enkel exemplaar waargenomen, alhoewel de soort hier ongetwijfeld voorkomt.

Ruige Dwergvleermuis (*Pipistrellus nathusii*)

Er werden in Gaasterland ruim twee maal zo veel Ruige Dwergvleermuizen als Gewone Dwergvleermuizen gehoord.

Met name in het Rijsterbos (dertig exemplaren), langs de Rijsterpolder (elf exemplaren), Kop van 't Laantje bij Kippenburg (ten minste acht exemplaren) en in het Lycklemabos (zeven exemplaren) waren veel exemplaren aanwezig. Alhoewel op sommige plaatsen aanvankelijk aan kolonievorming werd gedacht, bleek bij nadere beschouwing het gebruikelijke beeld op te treden: in bepaalde lanen en bomenrijen vlogen vele Ruige Dwergvleermuizen door elkaar onder het uitstoten van voortdurende 'social calls', waarna de dieren één voor één op hun eigen plek in boomholten, onder schors en dergelijke verdwijnen. Meestal is het moeilijk vast te stellen, omdat dit soms hoog in de bomen gebeurt en het wegkruipen vaak zeer snel plaatsvindt. Het lijkt er dan ook op dat het om mannelijke exemplaren gaat.

In Gaasterland lijken vooral bomenrijen in het Rijsterbos, Kop van 't Laantje bij Kippenburg en een laan in het Lycklemabos als verblijfplaats voor een 'losse' groep gebruikt te worden.

Ten westen van Gaasterland werden ook diverse Ruige Dwergvleermuizen foeragerend langs kale polderwegen en in dorpjes gehoord.

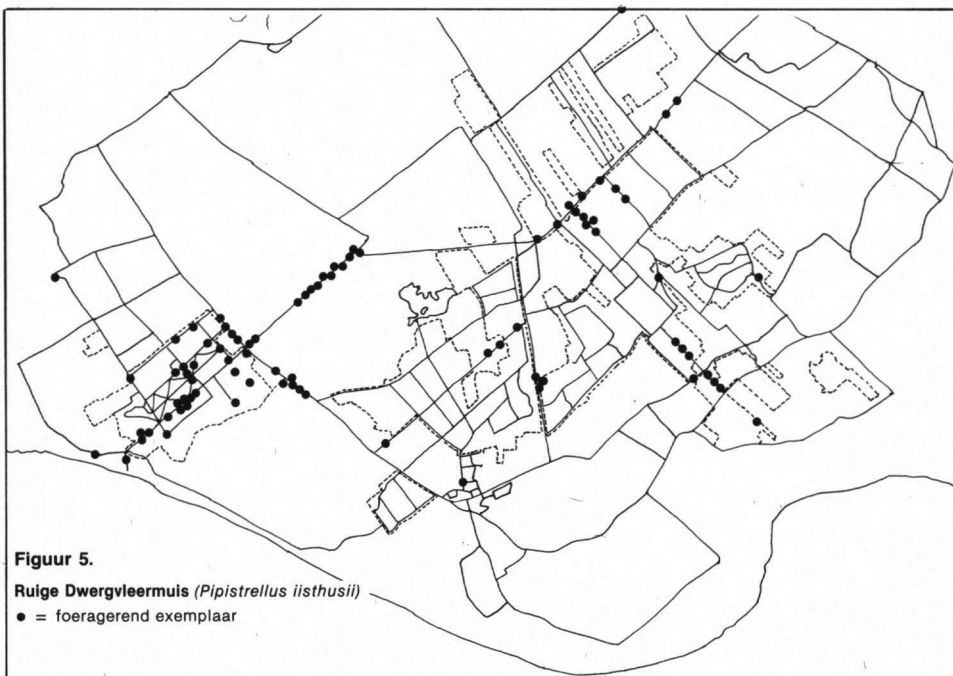
Laatvlieger (*Eptesicus serotinus*)

De Laatvlieger was in Gaasterland de talrijkst voorkomende vleermuissoort. Vooral in en rondom Oudemirdum en Rijs waren vele tientallen foeragerende exemplaren aanwezig.

Daarnaast werd de soort vrijwel overal langs wegen en in dorpen waargenomen. In de boscomplexen was de Laatvlieger echter vrijwel afwezig; in het Rijsterbos, Starnumanbos en Lycklemabos werd zelfs geen enkel exemplaar gehoord.

In de Elfbergen werden ze boven enkele wegen gehoord, terwijl in het werkelijke bosgebied geen exemplaren werden aangetroffen. Te Balk, Rijs en Oudemirdum waren kolonies aanwezig; in de laatstgenoemde twee dorpen kon de kolonie echter niet nader worden gelokaliseerd, omdat hier na 3.00 uur 's nachts vrijwel alle Laatvliegers verdwenen.

— Te Balk werd in de vroege ochtend van 15

mei een groep van maximaal vijf zwermende Laatvliegers waargenomen voor een woonhuis. Ten minste één exemplaar vloog boven aan de nok van een woonhuis naar binnen.

– Te Oudemirdum werden op 12 en 13 mei in de avond op drie plaatsen aan de rand van de bebouwde kom gepost tussen 21.15 uur en 22.30 uur. Hieruit bleek dat er geen Laatvliegers naar het dorp toe vliegen maar dat op zowel 12 als 13 mei vanuit het centrum van het dorp komen. De eerste exemplaren werden op respectievelijk 22.02 uur en 22.05 uur waargenomen, waarna vrijwel direct enige tientallen foeragerende Laatvliegers in de dorpskern aanwezig waren (tot groepen van maximaal vijf exemplaren). Om 3.00 uur 's nachts bleek een groot deel van de Laatvliegers te zijn verdwenen, rondom 4.15 uur werden wel twee solitair vliegende Laatvliegers gevolgd, maar zonder resultaat. Dergelijke problemen met het vinden van een waarschijnlijk vrij grote laatvliegerkolonie zijn al eerder ondervonden.

– Te Rijs zijn ook vroeg in de avond enige tientallen foeragerende Laatvliegers aanwezig. Op 12 mei werden vier inzwermende exemplaren gezien in een woonhuis, maar in de avond bleken hier maar vier exemplaren uit te vliegen (de eerste om 21.52 uur). Daarnaast werd nog een solitair exemplaar gezien

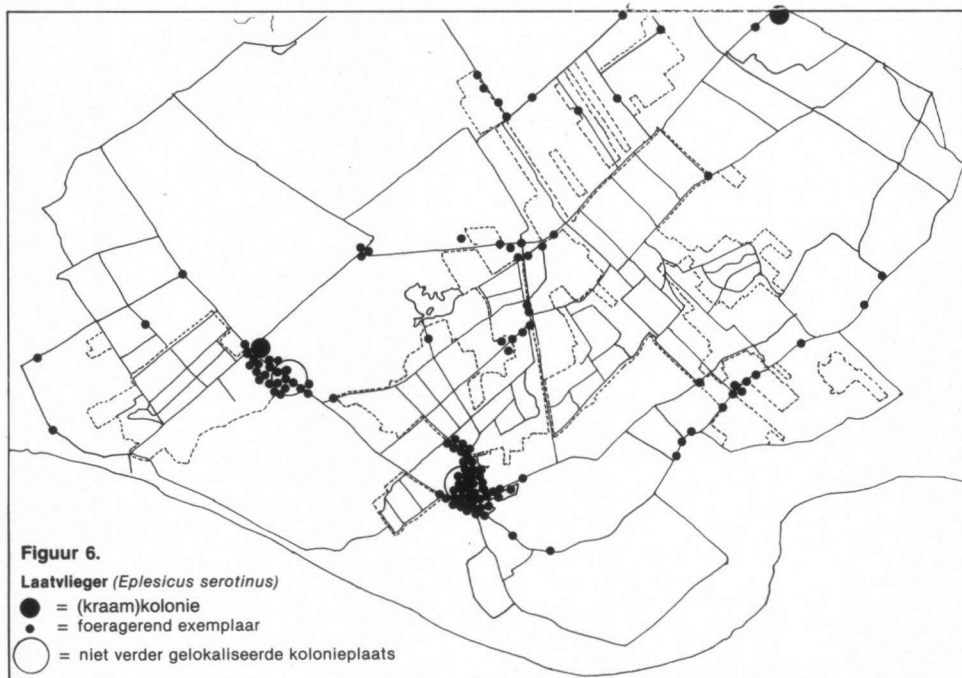
die invloog onder de nok van een woonhuis bij het Vogelpark. Ook werden in de avond aldaar ten minste twaalf langsvliegende Laatvliegers gezien in de richting van de Elfbergen.

Ook hier bood het posten in de vroege ochtend geen oplossing. Wel werd duidelijk dat zich hier een kolonie van enige tientallen exemplaren moet bevinden, vermoedelijk in de buurt van de camping en het Vogelpark. Buiten Gaasterland werden kolonies gevonden te Sint Nicolaasga, Oudega en waarschijnlijk ook Heeg.

– Te Sint Nicolaasga vlogen vanaf 4.15 uur tot 4.40 uur maximaal vijf Laatvliegers tegelijk rondom een oud kerkje. De Laatvliegers verdwenen een voor een onder een daklijst onder aan de kerktoren. Het betreffen minimaal circa tien exemplaren. Er kon echter geen avondtelling worden gehouden.

In Oudega werden in de ochtend maximaal vijf zwermende Laatvliegers gezien die onder de nok van een woonhuis ('t Rijtlaan een exemplaar) verdwenen. Er zijn minimaal negen exemplaren geteld die aanvlogen vanaf de Oudegaasterbrekken.

Op de zelfde ochtend werden circa tien aanvliegende Laatvliegers richting Heeg gezien, hetgeen doet vermoeden dat hier ook een kolonie aanwezig is. Naast deze kolonies wer-

den op verschillende plaatsen Laatvliegers gehoord langs polderwegen, boven water, in dorpskernen en boven viaducten.

Meervleermuis (*Myotis dasycneme*)

Het inventarisatiewerk rondom Gaasterland heeft weer verrassende meldingen over de Meervleermuis opgeleverd.

In Gaasterland werd alleen langs Balk op 13/14 mei een foeragerend exemplaar waargenomen.

Ten westen van Gaasterland werden op veel plaatsen Meervleermuizen gehoord (en gezien); Staveren, Warns, Bakhuizervaart, Morra en Hemelum. Te Staveren werden zelfs een vijftal foeragerende exemplaren langs de Zuiderdijk van het IJsselmeer waargenomen. Te Hemelum werden 's nachts enige Meervleermuizen om de oude kerk waargenomen; rondom 4 uur zwermde hier een aantal exemplaren. Op 13 mei werden hier (21.30 uur – 23.00 uur) acht uitvliegende Meervleermuizen geteld. Rondom Fluessen werden ook te Oud-Karre, Elahuizen, Lippenwoude, Osingahuizen en Gaastmeer Meervleermuizen gehoord. In laatstgenoemd dorp werd een kolonie gevonden die onder een nok van een woonhuis invloog. Het ging hier rondom vier uur tegelijkertijd om enige tientallen zwermende Meervleermuizen. Naar verwachting is dit een grote kolonie. Helaas was er geen gelegenheid meer deze kolonie te tellen. Voorts werden tijdens twee auto-excursies op de volgende plaatsen Meervleermuizen gehoord: Workum, Tjerkwerd, Spannenburg, Scharsterburg en Heerenveen. In Heerenveen werden om 3,45 uur in korte tijd drie langsvliegende Meervleermuizen boven een vaart waargenomen.

Grootoorvleermuis (*Plecotus auritus*)

Grootoorvleermuizen werden alleen gemeld uit het Rijsterbos. Door mogelijke verwar- ring met *myotis*-soorten en 'social calls' van Ruige Dwergvleermuizen was aanvankelijk niet duidelijk om hoeveel exemplaren het ging. Een tweede en zelfs derde excursie (12/13 en 13/14 mei) bevestigde het voorkomen van deze soort, waarbij maximaal op ne-

Er werden in Gaasterland slechts twaalf foeragerende Wadvleermuizen aangetroffen.

Foto: J. van Eijk.

gen plaatsen in het bos een Grootoorvleermuis werd gehoord. Het ligt voor de hand dat deze soort er een kleine kolonie in een boomholte heeft. Er zijn in de vroege ochtenduren echter geen aanwijzingen gevonden.

Nawoord

Een inventarisatie als deze laat zien dat het mogelijk is in een relatief kort tijdsbestek een gebied te inventariseren op vleermuizen. Het is te verwachten dat vrijwel alle kolonies in het bosgebied van Gaasterland zijn opgespoord.

Van de zeven aangetroffen soorten waren slechts de Rosse Vleermuis en Ruige Dwergvleermuis eerder uit het gebied bekend (Glas 1986). De gegevens zijn bijeengebracht door onder meer Kees Kapteyn, Huub Veldhuizen van Santen, Ferdi le Noble en Ron van Houwelingen.

Herman Limpens, Alfons van Winden en ondergetekende waren er te gast als excursieleider.

■ Kees Mostert, Gebbenlaan 60, 2625 KC Delft.

Overgenomen uit 'De Bosmuis', nummer 1 (1988), bladzijden 41-51.